

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ VƏ SİYASƏT

Məhəmməd CƏBRAYILOV

*AMEA Fəlsəfə İnstitutu “İnformasiya
cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri” şöbəsinin
elmi işçisi, f.ü.f.d.*

MÜASİR GEOSİYASİ PROSESLƏRDƏ İNFORMASIYA AMİLİ

XXI əsrdə geosiyasi parametrlər dəyişir və daha sürətlə dəyişməkdə davam etməsi artıq heç kimdə şübhə oyatmır. Müasir informasiya imperializmi və qlobal geosiyasi proseslərin içərisində Azərbaycanın indiki və gələcək yerinin müəyyənəlməsi problemi ciddi siyasi-fəlsəfi araşdırma tələb edir. Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlarda tarixi aspektin də nəzərə alınması vacib şərtidir. Çünki informasiya tarixin bütün mərhələlərində dövlətlərarası diplomatik və beynəlxalq münasibətlər sistemində, o cümlədən, geosiyasi proseslərdə mühüm amil olmuşdur. Xüsusilə də, yeni dövrdən etibarən informasiyanın gücü və təsir zonası texnoloji inkişafı ilə bağlı olub, qlobal geosiyasi proseslərdə və beynəlxalq münasibətlərdə də dərin dəyişikliklərin yaranmasını şərtləndirmişdir. Məhz bu baxımdan xüsusi texniki vasitələrlə yayılan informasiya amilinin mövcud geosiyasi proseslərə təsiri, onun formaları, vasitələri, mexanizmləri və digər məsələlər elmi cəmiyyət qarşısında duran mühüm məsələlərdəndir.

Qlobal geosiyasi proseslər kontekstində hər bir dövlətin informasiya təhlükəsizliyini təmin etmə haqqı olduğu kimi, Azərbaycan dövlətinin də geosiyasi təsirlərə uyğunlaşması yolu ilə deyil, bu təsirlərin minimuma salınması üçün ən yeni texnoloji yeniliklərin tətbiqi ilə siyasətini davam etdirməsi ona regional layihələrdə böyük

üstünlüklər qazandırır. Azərbaycan bir çox həyati əhəmiyyətə malik siyasi və iqtisadi məsələlər baxımından dünyanın yaxın və uzaq, böyük və kiçik dövlətlərinin, beynəlxalq və regional təşkilatların diqqətini özünə cəlb edən coğrafi bir məkandır. İki qitənin qovşağında və strateji əhəmiyyətli ərazidə yerləşən respublikamızda dünyanın nəhəng dövlətlərinin mənafeyi toqquşur, onlar arasında nüfuz dairəsi uğrunda dərin rəqabət mübarizəsi gedir. Məhz bu baxımdan Azərbaycan qlobal və regional geosiyasi proseslərdə milli maraqlarını təmin etmək üçün müasir informasiya imkanlarından yetərincə istifadə etməyə səy göstərir. Lakin informasiyanın qlobal güclərin geosiyasi konsepsiyalarında hansı əhəmiyyət daşdığını əvvəlcədən müəyyənləşdirmək üçün bu sahədə ciddi araşdırmalara ehtiyac var.

XX əsrin 80-ci illərində, xüsusilə, Qərbi ölkələrində ciddi müzakirə edilən informasiya cəmiyyəti və onun geosiyasi proseslərə təsiri haqqında keçmiş Sovet ədəbiyyatında ciddi bir araşdırmaya rast gəlinmir. Mövzunun araşdırılmasının Sovet dövrü ilə əlaqələndirməsində əsas səbəb, Azərbaycanın müstəqillikdən əvvəlki dönəminin dünyanın ən nəhəng dövlətinin tərkibində vahid geosiyasi məkanda olması və informasiya cəmiyyətinə keçidin bu dövrə təsadüf etməsi ilə bağlıdır. Lakin Qərbi ölkələrində informasiya cəmiyyətinin yaranması haqqında ideyalar və onların nəticəsi kimi yaranan texnoloji inkişaf birbaşa kommunizm prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Hətta cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının tarixi labüdlüyü və sosial tərəqqi baxımından vacibliyi haqqında əsərlər yarandıqdan sonra belə, informasiyanın gücü və təsiri barədə keçmiş SSRİ-də skeptik düşüncələrin sayı artmaqda idi. Məsələn, A.P.Suxanov qeyd edirdi ki, “informasiyanın burjuva nəzəriyyəçiləri informasiyanın təbiət və cəmiyyətdə rolunu fetişləşdirir, “informasiya cəmiyyəti” deyilən bir konsepsiyanı yaratmağa cəhd edirlər... Belə cəmiyyətdə insan nə işə etməkdə gücsüzdür. O, həmişə getdikcə daha çox artan müxtəlif məlumatlar, broşürlər, kitablar və s. təzyiqi altındadır... İnformasiyanın cəmiyyətin həyatındakı rolunu idealist və texnokratik mövqedən traktovka edən burjuva ideoloqları, onun əhəmiyyətini ictimai inkişafda məhsuldar qüvvələr və istehsal münasibətlərinin həl-

ledici roluna qarşı qoyurlar”.¹

İnformasiyanın əhəmiyyətini və gücünü nəzərə almayan hər hansı bir dövlət özünün geosiyasi maraqlarının qorunub saxlanması zəif görünür. Dünyanın iki güc mərkəzindən biri olan keçmiş SSRİ-də Suxanov və onun kimi düşünənlərin çoxluğu onu göstərdi ki, informasiyanın geosiyasi proseslərdə hansı əhəmiyyətə malik olması nəzərə alınmayanda dövlət üçün ciddi problemlər yaranır.

SSRİ kimi nəhəng dövlətin çökməsi və dünyanın geosiyasi xəritəsinin dəyişməsi ilə bağlı M.Kastels xüsusi təhlillər aparmış və maraqlı nəticələr əldə etmişdir. “İndustrial etatizmin böhranı və Sovet İttifaqının dağılması” fəslində qeyd edir ki: “Sovet etatizmi informatizasiyaya keçidin tarixi kontekstində iqtisadiyyat və cəmiyyətin idarə edilməsində xüsusilə çətin problemlə üzləşir. İnzibati iqtisadiyyata xas olan və hərbi gücün struktur üstünlüyü ilə cəmiyyətə aşılana israfçı təmayül və ifratçılığa, informatizasiyanın spesifik formalarına uyğunlaşma zərurəti də əlavə olunur. Ziddiyyət ondadır ki, məhsuldar qüvvələrin inkişaf bayrağı altında qurulmuş sistem, bəşəriyyət tarixində ən vacib texniki inqilabla bacara bilmir. Bu isə informatizasiya üçün xarakterik olan informasiyanın sosial determinləşmiş emalı və maddi istehsal arasında simbiotik qarşılıqlı təsiri, informasiya üzərində dövlət inhisarı və texnologiyaların silah istehsalı çərçivəsində məhdudlaşması ilə uyğunlaşmadı”.²

M.Kastelsin yuxarıda qeyd etdiyi fikirləri SSRİ-nin dağılmasının əsas səbəbi kimi qəbul edilməsi, tarixi obyektiv proseslərin ümumi təsirlərini nəzərə alınmaması demək olardı. Lakin informasiyanın gücünün nəzərə alınmaması fonunda postindustrial transformasiyalara adekvat reaksiya verilməməsinin ağır nəticələri hərtərəfli aydındır. Məhz bu baxımdan Azərbaycanın geosiyasi proseslərdə aktiv rol almasında və gələcək inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində qeyd olunan amillərin nəzərə alınması zərurətə çevrilir.

---

¹ Суханов А.П. Информация и прогресс. Новосибирск: «Наука», 1988, с.87, 192 с.

² Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000, с.488, 608.

İnformasiyanın ötürülməsində meydana çıxan yeni trendlər, bütövlükdə, qlobal geosiyasi proseslərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Yeni dünyanın geosiyasi paradıqmaları dəyişir, böyük dövlətlər fərqli oyun qaydaları tətbiq etməyə çalışırlar. Qlobal güc olmaq iddiası ilə hərəkət edənlər arasında rəqabət getdikcə daha kəskin və amansız məzmun alır. Bu baxımdan qlobal güclər üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edən regionlardan biri Cənubi Qafqaz və Azərbaycan-dır. Bunun bir sıra səbəbləri vardır. Bu səbəblərdən biri Azərbaycanın enerji daşıyıcıları ilə zəngin olması, digər səbəbi Rusiya, Türkiyə, İranla qonşu olması, başqa bir səbəbi isə Mərkəzi Asiyaya açılan körpü olmasıdır. Məhz bu baxımdan, Azərbaycan Cənubi Qafqaz, Qara dəniz və Xəzər dənizi hövzələrini birləşdirir. Bu səbəblərdən də Cənubi Qafqazda geosiyasi nüfuz sahibi olmağa çoxları can atır. Məsələn, qlobal və regional güclər Cənubi Qafqazda olan geosiyasi maraqlarını yeni metod və prinsiplər əsasında, xüsusilə XXI əsrin yeni imperiya növü olan informasiya imperializminin imkanları əsasında həyata keçirirlər. Bunu nəzərə alaraq Azərbaycan Cənubi Qafqazın inkişaf etmiş ölkəsi kimi qlobal geosiyasi proseslərin hədəf və mərkəzi olmaqla milli təhlükəsizliyə təsir edən müasir informasiya axınını nəzərə almalıdır. Çünki qlobal güclərin dünyanın əsas geosiyasi mərkəzi olması məqsədilə həyata keçirdikləri açıq və gizli siyasi fəaliyyətlər, informasiya resurslarından imperiya maraqları üçün istifadə digər dövlətlər üçün təhdidlər yaradır. Məsələn, siyasi analitik Corc Fridman da faktiki olaraq eyni mahiyyətli suallar qoyur. O, xüsusi olaraq Rusiya ilə Avropa arasında yerləşən ölkələrin daxil olduğu “sərhəd torpaqları” terminindən istifadə edir. C.Fridman hesab edir ki, həmin məkanda “yeni strateji mənzərə” formalaşır. Həmin dəyişikliyi I və II dünya müharibələri ərəfəsində yaranmış vəziyyətlə müqayisə edən “Stratfor”un qurucusu Corc Fridman maraqlı fikirlər irəli sürür. O, yazır: “Proses başlanğıc mərhələsindədir və artıq Almaniyanın 1914-cü ildə düşdüyü vəziyyəti xatırladır. Güclər toplanır və əgər proses gedirsə, o, xeyirxah niyyətləri olanların nəzarəti altında olmayacaq”.¹

---

¹ Digital Diplomacy: Conversations on Innovation in Foreign Policy. Andreas

Proseslərin bu cür inkişafı, yeni geosiyasi trendlərin yaranması, xüsusilə informasiyanın ən müasir “silahların vura bilmədiyi hədəflərə daha yaxşı çatması” kimi amillər qlobal və regional əməkdaşlıq məsələlərində ənənəvi yanaşmalara yeni düzən verir.

Müasir geosiyasi əməkdaşlıq məsələlərində informasiya-kommunikasiya əlaqələrinin və münasibətlərinin rəqəmsallaşması o deməkdir ki, onun vasitəsilə dövlətlər müxtəlif siyasi hadisələri onlayn müzakirə edirlər. Geosiyasətdə virtual informasiyanın təsiri və gücü tamamilə yeni bir innovativ ideya olmaqla yanaşı, geosiyasətin köhnə modellərini dəyişir. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatları ənənəvi müharibə metodunu informasiya müharibəsi ideyası ilə müqayisə edən və “silah” kimi tətbiq edən ilk dövlət olmuşdur. Məhz bu baxımdan geosiyasi proseslərdə oyun qaydalarının yeni “mexanizmlərlə” əvəz olunmasını nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Digər tərəfdən informasiyanın ötürülməsində yeni “alətlərin” əldə olunmasını və onun inkişaf meyllərini aşağıdakı amillərlə əlaqələndirmək mümkündür:

- İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin onlayn rejimə keçidinin təmini. Beynəlxalq təşkilatlara, dövlət və qeyri-dövlət aktorlarına internet-girişin genişlənməsi;

- dünya üzrə qlobal informasiya məkanından istifadəçilərin sayının artması və durmadan artmaqda davam etməsi;

- elektron maliyyə (bitcoin, blokchain və s. kriptovalyutalar), elektron biznesin ölkələrin ümumi daxili məhsulunda payının artması;

- postindustrial cəmiyyətin inkişafına yönəlmiş informasiya texnologiyalarının rolunun artması, bunların müvafiq olaraq beynəlxalq münasibətlər sistemində özünü büruzə verməsi.

- BMT-nin nəzdində internetin tənzimlənməsinə dair beynəlxalq qanunverici bazanın formalaşdırılması, kiberterrorizmin, başqa cinayətlərin, neqativ halların və internetin bu məqsədlərlə istifadə edilməsinin qarşısının alınması üçün dövlət tərəfindən internetə milli nəzarətin artırılması;

- geosiyasi fəaliyyət üçün yeni imkanların prinsipial olaraq aş-

kar edilməsi, internetin beynəlxalq münasibətlərin qloballaşması şəraitində geosiyasi məsələlərdə hərtərəfli alət olması.

Yuxarıda qeyd olunan amillərin informasiya sahəsində faktiki olaraq mövcudluğu müxtəlif ölkələrin geosiyasi maraqlarının inkişaf etdirilməsində əsas göstəricidir. Tədqiqatçıların fikrinə görə, qloballaşan dünyada maraqlı meyllərdən biri də odur ki, xarici siyasət sahəsində informasiya inqilabı beynəlxalq münasibətlərdə gündəmə gələn yeni amili - “yumşaq güc” resursunu olduqca təsirli vasitəyə çevirmişdir. Yaşadığımız yüzillikdə dövlətlərin xarici siyasətinə bəzən həlledici təsir göstərən yeni mexanizmlər ön plana çıxır.

Müasir infoimperializmin təsiri altında dövlətlərin ənənəvi olaraq qüdrətini şərtləndirən amillərin də nisbətində dəyişikliklər baş verir. Beynəlxalq geosiyasi münasibətlər sistemində ölkələrin açıq və ya gizli iyerarxiyası bir çox hallarda onun qlobal informasiya məkanına təsiri ilə müəyyən olunur. Məhz bu baxımdan müasir dünyada dövlətlərin hakimiyyət resurslarını qiymətləndirərkən onların informasiya sahəsindəki imkanlarını və yeni informasiya-kommunikasiya məkanındakı mövqelərini nəzərə almamaq düzgün olmazdı. Qlobal və regional geosiyasi proseslərdə yeni tipli beynəlxalq ziddiyyətlər yaranır.

Beynəlxalq geosiyasi proseslərdə müasir informasiya amilini nəzərə almadan hər hansı bir dövlətin xarici siyasətdə uğurlu nəticə əldə etməsi çətinidir. Məsələn, müasir geosiyasi prosesləri yönləndirən dövlətlərin qlobal informasiya məkanında dominantlığa cəhd etməsi, digərlərinin müqavimətinə və əks-təsirinə səbəb olur. Beləliklə, milli dövlətlərin suverenliyi, informasiya təhlükəsizliyi qlobal güclərin geosiyasi maraqlarının və onların yaratdığı informasiya imperializminin təsirlərinə məruz qalır. Məsələn, 2010-cu ilin sentyabr ayında ABŞ Dövlət Departamenti Amerika diplomatiyasının inkişaf strategiyasını hazırlamışdır. Sənəd “2011-ci ildə informasiya texnologiyalarının strateji inkişaf planı – 2011-2013-cü il: Rəqəmsal diplomatiya” adlanır. Bu sənəddə ABŞ hökuməti “rəqəmsal diplomatiya” (digital diplomacy) anlayışını “ABŞ hökumətinin diplomatik fəaliyyətində sosial şəbəkələrin tətbiqi kimi” müəyyən etmişdir. Bu-

rada həmçinin müxtəlif sosial şəbəkələr (Instagram, Twitter, Facebook, LinkedIn, Diplopedia, Communities@State və s.) xarici auditoriya ilə Amerika diplomatlarının işi üçün əsas platforma adlandırılmış və funksiyaları da göstərilmişdir”.¹

ABŞ dünyanın geosiyasi mərkəzi olmaq iddiasını təkcə iqtisadi-hərbi qüdrəti ilə deyil, həm də özünü dünyanın informasiya xəbəna çevrilməklə beynəlxalq münasibətlər sisteminə “rəqəmsal diplomatiya” (digital diplomacy) anlayışını gətirdi. Müasir geosiyasi münasibətlərdə “rəqəmsal diplomatiya” sadəcə anlayış olaraq deyil, informasiya cəmiyyətinin yeni təzahürləri kimi meydana çıxır. Məhz bu baxımdan müasir geosiyasi əlaqələr mürəkkəb mahiyyətə və çoxçalarlı məzmunu malikdir. Müasir beynəlxalq informasiya sistemi inkişafda olan elə bir sahədir ki, onun həm dünyanın qlobal geosiyasi proseslərinə, həm də dövlətlərarası münasibətlər sahəsinə mühüm təsiri mövcuddur. Nəzərə almaq lazımdır ki, bugün beynəlxalq münasibətlər müasir geosiyasi proseslərdən ibarət təməl üzərində yaranmış və inkişaf etməkdədir. Tarixi təcrübə sübut edir ki, informasiyanın ötürülməsində texniki innovasiyalar dünyanın geosiyasi sistemində gedən proseslərə həmişə öz təsirini göstərmişdir. Məhz bu amilin təsiri nəticəsində XX əsrin sonlarında bəşəriyyətin sənaye dövrü informasiya cəmiyyəti mərhələsinə keçmişdir. Postindustrial epoxanın texnoloji innovativ yenilikləri, informasiya inqilabının nəticələrinin qlobal geosiyasi maraqlara tətbiq olunması kimi layihələrin həyata keçirilməsi baxımından Azərbaycan dövləti də dünyada baş verən proseslərə uyğun olaraq informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində yeni meyarların qəbul olunması prinsipini əsas tutmalıdır.

“Paradiplomatiya” adlanan yeni-virtual diplomatik nümayəndəliklərin geniş şəbəkəsinin tətbiqi və inkişaf etməsi xüsusilə narahatlıq doğuran meyllərdəndir. O mənada ki, bu imkanlardan separatçı rejimlər və beynəlxalq terrorçu qruplaşmalar yararlanmağa səy göstərə bilər. Daha cəlbədicə ideya ölkənin paytaxtından çıxmadan

---

¹ IT Strategic Plan: Fiscal Years 2011-2013-Digital Diplomacy. Department of State./01.09. 2010/ - <http://www.state.gov/m/irm/rls/148572.htm>

ictimai diplomatiyanı inkişaf etdirməkdir. Virtual Xarici İşlər Nazirlikləri və virtual diplomatlar gecə-gündüz yorulmadan auditoriyaya xidmət etməyə hazır olmalıdır”.¹

Elan olunmamış informasiya müharibəsi hər bir dövlət üçün gözlənilməz risklər yaradır. Xüsusilə də, İKT-nin tətbiqinin coğrafiyası, miqyası və formaları bütün təsəvvür edilən sərhədləri aşır və aşmaqda davam edir. Məhz bu baxımdan hər bir dövr özünəməxsus yeni problemlərlə səciyyəvidir, bu da siyasi elmlərdən dinamik inkişaf, baş verməkdə olan proseslərə çevik münasibət və müvafiq cavablar verilməsini tələb edir. Məlumdur ki, bəşəriyyəti informasiya cəmiyyətinə gətirən yolun əsasında sivilizasiya tarixində baş verən informasiya təkamülü (inqilabları) dayanır. Əsrlərin üzərindən yaşadığımız dövrə gəlməyə və hazırkı mənzərəni təsəvvür etməyə çalışsaq, görərik ki, bu gün vəziyyət tamamilə başqa şəkil almışdır. Daha dəqiq desək, ənənəvi geosiyasi münasibətlər sistemində informasiya amili indiki qədər güclü təsirə malik olmamışdır. Məhz bu baxımdan qlobal geosiyasi proseslərdə nəhəng informasiya resurslarından xüsusi məqsədlər üçün istifadə olunması tarixən mövcud olan dövlətlərlə meydana çıxan yeni aktorların qlobal siyasi arenada yeri və rolu məsələsində geniş imkanlar açır.

İnformasiya inqilabının xüsusiyyətlərinə dair fundamental və klassik hesab edilən əsərin müəllifi M.Kastelsə görə “informasiya cəmiyyətinin əsasını və məqsədini informasiya və bilik təşkil etdiyi üçün, sivilizasiyanın bu yeni mərhələsinin əsl mahiyyətini anlamaq baxımından həmin inqilabları doğuran səbəblərə, onların yaratdığı təzahürlərə və imkanlara diqqət yetirmək lazımdır”.²

Əlbəttə, qarşıya qoyulan məqsəd informasiya inqilabı və ya informasiyanın təbiətinin araşdırılması deyil, informasiyanın qlobal geosiyasi oyunlarda **“dağıtmaq”**, **“yenisini yaratmaq”**, **“məhv etmək”**, **“parçalamaq”**, **“təzyiq altında saxlamaq”** kimi təsirlərini

---

¹ Корнелиу Бжола, Маркус Холмс. Цифровая дипломатия: теория и практика. Москва: 2015, с.46, 462.

² Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000, с.488, 608.

nəzərə almaqla prosesi əhatəli təhlil etməkdir. İnformasiyanın yuxarıda qeyd olunan bu keyfiyyətlərə aid olan yeni peşə, fəaliyyət sahələri yaranır ki, bunlar da əsasən virtual məkanda müxtəlif səpkili münasibətlər sistemini formalaşdırır. Belə fəaliyyət sahələrindən biri də, geosiyasi proseslərdə rəqəmsallaşan xarici siyasətdir. Qlobal və regional geosiyasi proseslərdə yeni rəqəmsallaşma istiqamətinin meydana gəlməsi bu peşə sahəsində ənənəvi olaraq həlli çətin olan bir sıra problemləri aradan qaldırır.

“Ənənəvi-klassik geosiyasətdə beynəlxalq münasibətlərin mərkəzində neqativ kommunikasiya (yəni məkanın xarici aləmdən təcrid olunmasına reaksiya) yaradan baxışlar üstünlük təşkil edir. Lakin yeni geosiyasətdə münaqişələr yeni kommunikasiyanın həm dağıdıcı, həm də yaradıcı funksiyası kimi ortaya çıxır”.¹

Müasir geosiyasi proseslərdə informasiya amilinin mühüm təsir vasitəsinə çevrilməsi, həqiqətən də ənənəvi beynəlxalq münasibətlərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir və bu sahədə rəqəmsal texnologiyalardan istifadə “yumşaq güc” siyasətinin həyata keçirilməsi üçün yeni imkanlar açır. İnformasiya resursları vasitəsilə ictimai rəyin manipulyasiya edilməsi və eləcə də, siyasi məqsədlərlə insanların böyük qruplarını kənardan idarəetmə imkanları əhəmiyyətli dərəcədə güclənmişdir. İnformasiya resurslarının sürətli inkişafı bir tərəfdən geosiyasi məsələlərdə yeni imkanlar açırsa, digər tərəfdən beynəlxalq münaqişələrin yeni formalarını yaradır. Məsələn, informasiya müharibəsi, şəbəkə və hibrid müharibələri də daxil olmaqla yeni tipli münaqişə və müharibə formaları yaranır. Qeyd edilən və digər mürəkkəb məsələlər – informasiya resurslarının beynəlxalq münasibətlərin qloballaşmasındakı rolunu müəyyənləşdirmək, hazırda dünya siyasətində onun təzahürlərinin başlıca amillərini aşkara çıxarmaq, informasiya amilinin ayrı-ayrı coğrafi məkanlarda təhdidlər yarada biləcək rolunu nəzərə alaraq dövlətin xarici siyasətinin perspektiv istiqamətlərini müəyyən etmək taleyüklü məsələyə çevrilir. Məhz bu baxımdan müasir informasiya resurslarının yaranması

---

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М: «Академия», 2004, с.21, 944 с.

ilə bəşəriyyət bir coğrafi məkandan digər coğrafi məkana məlumatın (xəbər) ötürülməsində günlərlə itirilən vaxtı saniyələrə qədər azaldılması beynəlxalq geosiyasi münasibətlər sisteminə yeni keyfiyyətlər qazandırdı. Digər tərəfdən informasiya resursları ictimai rəyin formalaşmasında sosial medianın əhəmiyyətini və rolunu görünməmiş dərəcədə artırmaqla yanaşı, cəmiyyətin yeni hadisəsi kimi beynəlxalq əlaqələrdə mühüm hadisəyə çevrildi. İnformasiyanın müasir beynəlxalq geosiyasi münasibətlərə təsirini 2 əsas prinsiplə müəyyənləşdirmək olar:

- Birincisi, qlobal informasiya resursları dövlətlərin geosiyasi münasibətlərində qarşılıqlı fəaliyyəti və qərar qəbulunu şəffaflaşdırır. Digər tərəfdən qlobal aktorların geniş şəbəkəsinə, həmçinin ayrı-ayrı dövlətlərin siyasətinə təsir etmək imkanı yaradır.

- İkincisi, milli dövlətlərin xarici siyasətinin reallaşdırılması zamanı qlobal informasiya məkanını və beynəlxalq faktorları nəzərə almağı zəruri edir.

İKT-nin zəif inkişafı dövlətin müasir inteqrasiya proseslərində, beynəlxalq münasibətlərin və iqtisadiyyatın inkişafında geri qalmasına səbəb olur. İnternet dünya siyasi və iqtisadi arenasında nüfuz və təsiri özündə birləşdirir, strateji məqsədlərə nail olmağa, milli təhlükəsizliyin, geosiyasi məsələlərin həllinə imkan verir. Məhz bu baxımdan Azərbaycan müasir infoimperializmin təsiri ilə formalaşan yeni geosiyasi reallıqları nəzərə almadan öz milli təhlükəsizlik məsələlərini həll edə bilməz. İnformasiya cəmiyyətinə keçidi uğurla aparan dövlətlərin təcrübəsini təhlil edərkən aydın olur ki, milli dövlətlər qlobal informasiya məkanını nəzərə almadıqda geosiyasi təzyiqlərin təsirinə məruz qalırlar.

2013-cü ildə “AZƏRSPACE-1” peykinin orbitə çıxarılması Azərbaycanın regional geosiyasi məkanda informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması, informasiya-kommunikasiya imkanlarının genişlənməsi baxımından böyük perspektivlər vəd edir. Azərbaycanın 26.09.2018-ci ildə orbitə çıxardığı 3-cü peyki də dünya informasiya məkanı üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. İnformasiya təhlükəsizliyinə yarana biləcək təhdidləri nəzərə alaraq Əli Həsənovun fikirləri

də elmi metodoloji baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, o, informasiya təhlükəsizliyi baxımından fikirlərini belə ifadə edir: “Azərbaycanın informasiya təhlükəsizliyi mühitinin mövcud vəziyyətinin təhlili göstərir ki, şəxsiyyət və cəmiyyətin əhəmiyyət kəsb edən bütün maraqlarının daha yüksək və təkmil səviyyədə qorunması hazırda həm də ölkənin informasiya təhlükəsizliyi siyasətinin əsas məqsədi kimi çıxış etməli, onun dinamik inkişaf səviyyəsinin tələblərinə cavab verməli, milli informasiya resurslarının reyestri yenidən aparılmalı və təkmilləşdirilməli, informasiya təhlükəsizliyinin meyarları və metodları hərtərəfli işlənməlidir”.¹

Artıq bir həqiqət dərk olunur ki, bəşəriyyətin mütərəqqi inkişafına hər bir ölkənin verdiyi dəstək onun informasiya cəmiyyətinin qurulmasında və dünya mədəniyyətində oynadığı rolla bağlıdır. Müstəqil Azərbaycanın qlobal və regional güc mərkəzlərinin yaratdığı geosiyasi və informasiya təzyiqi qarşısında özünün təhlükəsizliyini təmin etmək baxımından elmin müasir imkanlarının nəzərə alınması məsələsi aktualıq kəsb edir. Dövlətlərin aparıcı elmi-tədqiqat və təhsil mərkəzlərinin qabaqcıl təcrübəsindən və potensialından istifadə olunması, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün prioritet istiqamət olmalıdır. Məlumdur ki, informasiya cəmiyyətinin qurulması üçüncü minilliyin əsas ideologiyasıdır və hal-hazırda bütün dünya qlobal informasiya cəmiyyətinin formalaşması mərhələsini yaşayır. Məhz bu baxımdan E.Tofflerin fikirləri maraq doğurur. O, qeyd edir ki: “postindustrial cəmiyyət iqtisadiyyatın və istehsalın inkişaf çərçivələri ilə məhdudlaşmır. O cəmiyyətin bütün ənənəvi sferalarını dəyişdirir”.²

Tofflerin gəldiyi nəticəni informasiya cəmiyyətinin metodoloji prinsipləri kimi qəbul etdikdə həm də aydın olur ki, cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün müasir informasiya texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatlı informasiya resurslarının formalaşdırılması, bütövlükdə, yeni xarakterə malik geo-

---

¹ Həsənov Ə.M. Azərbaycanın geosiyasəti. Dərslik. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2015, s.983, 1056 s.

² Тоффлер Э. Шок будущего.М.:АСТ, 2008, s.84, 560 с.

siyasi proseslərin inkişafına təsir edir.

D.Bell yazır ki, “əmtəə-malların kütləvi istehsalının təşkilində roluna görə son yüzilliklərdə başlıca təsisat müəssisə (firma) idisə, sonrakı yüzilliklərdə innovasiyaların və biliyin mənbəyi kimi universitetlər, ali təhsil məktəbləri cəmiyyətdə mərkəzi təsisat olacaqdır”. ABŞ-da XX əsrin ortalarına yaxın yaranmış situasiyanı xarakterizə edən D.Bell qeyd edirdi ki, “indiyədək hakimiyyət işgüzar birliyin əlində idi. Vətəndaşların adi-gündəlik həyatına aid qərarların çox hissəsi biznesin çiçəklənməsinə üstün diqqət yetirən hökumət tərəfindən qəbul olunurdu. Postindustrial cəmiyyətdə iqtisadiyyatın artımına dair ən mühüm qərarlar yenə də hökumət tərəfindən qəbul olunsa da, bu qərarlar hökumətin dəstəklədiyi elmi tədqiqatlara, məsrəflərlə səmərəliliyin nisbətinin təhlilinə əsaslanacaqdır; nəticələrinin mürəkkəb şəkildə çarpazlaşması üzündən qərarların qəbulu getdikcə texniki xarakter alacaqdır”.¹

D.Belin yuxarıda qeyd etdiyi kimi getdikcə mürəkkəbləşən texnologiyaların daim inkişafı onu göstərir ki, dünyanın dinamik dəyişməsi şəraitində baş verən geosiyasi proseslər Azərbaycanın informasiya mühitinə müxtəlif cür təsirlər edir. Məhz bu baxımdan informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından konkret istifadə və şəxsiyyətin tələblərinə uyğunluğu müasir dünya və Azərbaycan cəmiyyəti qarşısında yeni vəzifələr qoyur.

Tədqiqat nəticəsində məlum olur ki, son onilliklər ərzində dünya birliyi “qlobal tektonik dəyişikliklər” adlandırılan proseslərin təsirinə məruz qalmışdır. Onların arasında informasiya təkamülü, informasiya sivilizasiyasının formalaşması, qloballaşma prosesləri və geosiyasi proseslərin yeni sisteminin formalaşması ilk sırada durur.

Hər bir dövlət öz milli inkişafında qarşıya qoyduğu hədəflərə çatmaq üçün mütləq olaraq bu proseslərin xarakter və dinamikasını nəzərə almalı, müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidir. Belə ki, sadalanan amillər hər bir ölkənin siyasi, iqtisadi, mədəni-elmi, texnoloji və s. istiqamətlərdə reallaşdırdığı fəaliyyətin uğurları, beynəlxalq mü-

---

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М: «Академия», 2004, s.164.

nasibətlər sisteminin yeni geosiyasi reallıqları və onunla qarşılıqlı təsirləri nəzərə alınmaqla təmin edilə bilər. Bununla belə, onların arasında milli və beynəlxalq siyasi məkanda inkişaf proseslərinə təkanverici təsir edən ən başlıca qüvvə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarıdır. Bu gün informasiya amilini və onun geosiyasi məsələlərdə şərtləndirdiyi çoxşaxəli dəyişiklikləri nəzərə almadan, nə səmərəli xarici siyasət yürütmək, nə də sürətlə baş verən qlobal prosesləri önləmək mümkündür. Geosiyasi münasibətlərin qloballaşması, yeni dünya nizamının formalaşması hər bir müstəqil dövlətdən adekvat səylərin göstərilməsini tələb edir.

Müasir müstəqil dövlət hazırda mövcud olan “rəqəmsal partlayış”ın öhdəsindən gəlmək üçün gərəkli addımlar atmalıdır. Əks-təqdirdə, o, dünyadakı geosiyasi maraqlarını təmin edə bilmək iqtidarında olmayacaq. Dünyanın hazırkı yüzillikdə inkişaf meyillərindən irəli gələn tələblərə milli maraqları nəzərə almaqla vaxtında cavab vermək son illərdə Azərbaycan Respublikasının dövlət İKT siyasətinin mərkəzində duran mühüm məsələlərdəndir. Məhz bu baxımdan informasiya cəmiyyətinin qurulmasında qeyr-neft sektorunun inkişafı üçün şəxsi təşəbbüslərin, akademik dairələrin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, özəl sektor və s. birliklərin fəallığından istifadə edərək yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinin milli təhlükəsizliyə yönəldilməsi siyasəti həyata keçirilməlidir.

Açar sözlər: *informasiya, geosiyasət, qlobal, infoimperializm.*

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКТОР В СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

РЕЗЮМЕ

В XXI веке меняются геополитические параметры, их стремительные трансформации в будущем ни у кого не вызывают сомнений. В процессе информационного империализма и глобальной политики определение места Азербайджана как в настоящее время, так и в будущем требует серьезного политико-философского изучения. В научных работах, посвященных данной проблеме, необходимо учитывать и исторический аспект, поскольку на всех этапах истории международных отношений и межгосударственной дипломатии, в том числе касающихся геополитических процессов, информация является важнейшим фактором. Начиная с нового времени, мощное воздействие информации особенно было связано с технологическим развитием, что способствовало глубоким изменениям в глобальных геополитических процессах и международных отношениях. В этом плане очень важно влияние информационного фактора, распространяемое путем специальных технических средств, на современные геополитические процессы, их формы, средства, механизмы и прочее – важные проблемы, стоящие перед научной общественностью. В статье анализируются современные этапы геополитических процессов и реальное влияние информации на геополитику.

Ключевые слова: *информация, геополитика, цифры, глобальный, инфоимпериализм.*

**THE INFORMATION FACTOR IN
CONTEMPORARY GEOPOLITICAL PROCESSES**

ABSTRACT

Geopolitical parameters are changing in the 21st century and no one has doubts in speedy change of this. The determination of the present and future place of Azerbaijan in the contemporary information imperialism and global geopolitical processes require a serious political and philosophical research. Taking of the historical aspect into consideration in the researches in this line is very important, since information at all stages of history has been an important factor in the interstate diplomatic and international relations system, including the geopolitical processes. Starting from new age the power of information and its sphere of influence is connected with technological development and has resulted with great changes in global geopolitical processes and international relations. Just from this aspect, the impact of information factor on existing geopolitical processes, its forms, means, mechanisms and others are important issues before the scientific society. Modern stages of geopolitical processes and possible impacts of information on geopolitics have been analysed in the article.

Keywords: *information, geopolitics, digitals, global, infoimperialism.*